

Conclusie

In deze scriptie heb ik geprobeerd een beeld te schetsen van het begrip moderniteit in Indonesië. Ik heb beschreven hoe het denken over ontwikkeling en vooruitgang van het land in de huidige *era reformasi* samenhangt met het gebruik en de betekenis van het internet. Ik zal in het kort de belangrijkste zaken opsommen.

Onder het Nieuwe Orde regime van Soeharto is het internet opgezet als een onderdeel van het ontwikkelingsideaal. Al snel wordt het internet tegen de regering gebruikt. Ongecensureerde informatie is via het internet vrij verkrijgbaar. Studentenorganisaties wenden het medium aan voor het verspreiden van ideeën en het organiseren van protestacties tegen het regime. Het medium speelt tevens een belangrijke rol in de legitimering van de *reformasi*-beweging dankzij de steunbetuigingen van over de hele wereld. Mede dankzij deze rol in het proces van *reformasi* krijgt het internet de connotatie met vrijheid, openheid en verandering. Na de val van het Nieuwe Orde bewind groeit het internet uit van een ongeregeld verzetsmedium tot een betrouwbare bron van actuele informatie. Cruciaal hierin is de moeite die ondernemers steken in het promoten van het internet als een geloofwaardige bron van informatie. Een strategie van veel nieuwe websites is om bekende en gerespecteerde Indonesiërs als redacteur aan te trekken. Het internet wordt steeds serieuzer en is alomtegenwoordig in de reguliere media, publieke ruimtes en de dagelijkse gesprekken. Een hype ontstaat rond de economische belofte van *e-commerce*. Handel via het internet kan de economie uit het slop trekken na de crisis en Indonesië laten meedoen met de rest van de wereld. De brede inburgering van het internet kan het ontwikkelingspeil van de bevolking omhoog helpen schroeven. De *online* gemeenschappen van Indonesische internetgebruikers spelen een voortrekkersrol in de ontwikkeling van het land in dit nieuwe tijdperk van *reformasi*. Zij vormen een nieuwe elite dankzij hun kennis van computers, het *up-to-date* zijn met de allernieuwste ontwikkelingen en de connectie met de wereldwijde groep van *computerliterate*s. Via het internet zijn zij 'wired': aangesloten op de rest van de wereld.

Vooruitgang is een breuk met het achterlijke verleden. De begrippen *perkembangan*, *kemajuan* en *pembangunan* (ontwikkeling, vooruitgang en 'opstanding') cultiveren de hoop dat verderop een beter leven wacht. Het denken over moderniteit neigt naar een utopische toekomstvisie. Het geloof in vooruitgang impliceert paradoxaal genoeg een eindstadium van ontwikkeling, een ideale wereld waarin geen armoede, achterlijkheid en ellende meer bestaan. Moderniteit heeft sinds de onafhankelijkheid verschillende gedaantes aangenomen.

Soekarno wil breken met het feodale stelsel en het koloniale verleden waarin bepaalde maatschappelijke groepen hoger op de rangorde staan dan anderen. Hij probeert een nationaal bewustzijn en een gevoel van saamhorigheid te kweken. Zijn Indonesië buigt niet langer onder het juk van de koloniale mentaliteit. Dit moderne Indonesië draagt 'eenheid in verscheidenheid' in het devies. Soekarno ontwikkelt een totaalvisie waarin alle groeperingen en partijen samenwerken aan de toekomst van het land. Grootse projecten dienen het volk te

verenigen en te verheffen. In zijn ideologische politiek begint Soekarno zich steeds meer tegen de structurele ongelijkheid van de wereldorde te keren.

Onder de *Orde Baru* van Soeharto is economische welvaart en consumptie de manier om af te rekenen met het verleden waarin de culturele en intellectuele elite nog altijd de dienst uitmaakt, waarin materiële welstand niet voor de gewone Indonesiër beschikbaar is en waarin Indonesië hard op weg is de internationale risee te worden als aanvankelijk veelbelovend maar jammerlijk in communistische dweperij afglijdend ontwikkelingsland. Soeharto zoekt juist toenadering tot de westerse landen om kapitaal binnen te halen en zo het welvaartspeil omhoog te schroeven. Een aanzienlijke groep mensen profiteert van zijn politiek. Een nieuwe stratificatie op basis van welvaart en uiterlijk vertoon ontstaat. De cultuur van openlijke consumptie en prestigieuze *lifestyle* is de zichtbare uiting van moderniteit. Het geeft aan dat je iets bereikt hebt, dat je iemand bent. Ook al kun je niet alles kopen, alleen al door de hunkering, het delen van het consumptieve ideaal en het voorstellen van een toekomst waarin dit ideaal werkelijkheid wordt, kun je jezelf tot de groep van moderne mensen rekenen. Wanneer je rondloopt in de *mall* tussen al die prachtige dingen en die mooie ontwikkelde mensen kun je je, al is het maar voor even, in die utopie wanen. In de verheerlijking van het materiële ligt de hoop besloten dat het land ooit in staat zal zijn om mee te kunnen komen met de ontwikkelde landen en in welvarende gelukzaligheid te kunnen leven. Blijkt dat niet te lukken voor de gehele maatschappij, dan toch tenminste voor jouzelf en je naasten. De spanning tussen de collectieve vooruitgangsdroom en de grimmige realiteit van ongelijk verdeelde welvaart is de voedingsbodem voor *reformasi*.

De economische crisis is de uiteindelijke druppel die het Nieuwe Orde regime doet vallen. In dit tijdperk van *reformasi* is informatietechnologie hét symbool geworden voor een nieuwe vorm van moderniteit. Ook nu weer is moderniteit een breuk met de oude orde van decadentie, groepjesvorming, corruptie, ondoorzichtigheid en onvrijheid. Aanvankelijk is het internet de bevrijder van de heersende *Orde Baru*. Daarna wordt het de aanduwer van het 'Nieuwe Indonesië'. In deze spannende periode waarin vooruitgangsgeloof, optimisme en euforie touwtrekken met bezinning, introspectie en scepsis over de toekomst van het land, is internet het wondermiddel voor economische groei, mentale ontwikkeling en democratie. Informatietechnologie luidt een tijdperk in van efficiëntie en economische voorspoed, waarin informatie vrij toegankelijk is, dingen in alle openheid gezegd kunnen worden en waarin nieuwe gevoelens van gemeenschappelijkheid ontstaan. Ondanks dit gelijkheidsideaal zijn virtuele gemeenschappen een nieuwe elite, met zowel de missie om zoveel mogelijk mensen te laten participeren in de informatiemaatschappij alsook de wens om zich te onderscheiden van de computeranalfabeten en de *'newbies'* op basis van technologische kennis en een eigen 'netiquette'.

De aantrekkingskracht van het internet is dat het dit idee van vooruitgang kan verenigen met de beleving van eigenheid. Een overtuigend vooruitgangsideaal moet gegrond zijn in een gevoel van zekerheid en vastigheid. Het dient de goede elementen uit het verleden te incorporeren in de toekomstbelofte. Vandaar dat ook traditie, lokaliteit en eigenheid belangrijke thema's zijn in het hedendaagse moderniteitsbegrip. Het internet is niet per definitie het vehikel van een globale massacultuur naar westers model maar geeft ook ruimte aan lokale meningen en alternatieve stemmen.

verdere punten

Deze scriptie gaat over moderniteit. Niet alleen de moderniteit die expliciet geformuleerd is in grootse toekomstvisies, maar vooral ook de moderniteit die besloten ligt in de associaties, connotaties en fantasieën die mensen hebben bij bepaalde zaken. Het begrip moderniteit is in

Indonesië een van de belangrijkste motieven achter denken en handelen. Natuurlijk denken mensen altijd na over de toekomst van henzelf, van familie en vrienden, van het land en van de wereld in het algemeen. We kunnen spreken over een cultureel 'discours' of 'vertoog' rond moderniteit wanneer mensen op grote schaal voorstellingen delen en overdragen die gaan over een nieuwe toekomst. In het hedendaagse vertoog rond moderniteit speelt informatietechnologie een centrale rol. Informatietechnologie is zowel de aanduwer als de graadmeter van ontwikkeling. Mensen gebruiken technologie niet alleen, ze construeren tevens een constellatie van sociaal-culturele voorstellingen en fantasieën rond die technologie. Het zijn juist dit soort 'ideologische' voorstellingen die tot de toekomstverbeelding spreken en van invloed zijn op de plaats van technologie in het vooruitgangdenken.

Vaak gaat het in de antropologie (in ieder geval in de meerderheid der monografieën die tijdens de studie gelezen moeten worden) om het inzichtelijk maken van *het vreemde, het andere*. In dit onderzoek heb ik geprobeerd om juist *hetzelfde* als uitgangspunt te nemen. De 'betovering' door de techniek is natuurlijk niet een verschijnsel dat alleen in Indonesië voorkomt. Eén van de pretenties van deze scriptie is te laten zien hoe mythen rond technologie ontstaan en welke rol deze mythen spelen in de 'informatiemaatschappij'.

De geschiedenis van internet in Indonesië is een scenario dat een voorbeeld kan vormen voor andere landen. Het is het verhaal van een dictatoriale overheid met een toekomstvisie die op een dood spoor zit, een overheid die een technologische vos in het kippenhok binnenlaat en zo bijdraagt aan haar eigen val. In het bijzonder denk ik aan China, een wereldgrootmacht die aan de ene kant mee wil doen met de wereldwijde economische en technologische dynamiek maar ondertussen probeert vast te houden aan een communistisch ontwikkelingsideaal onder leiding van een allesoverziende overheid. De geschiedenis van het internet in Indonesië geeft redenen om te vermoeden dat de toestand in China wel eens zeer explosief zou kunnen zijn. Hoe hard de Chinese overheid ook probeert de klauwen en tanden uit het internet te trekken, het is waarschijnlijk dat het medium op een bepaalde manier bijdraagt aan een mentaliteitsverandering. Voorlopig wordt het internet nog aan China aangepast, in plaats van dat China zich aan het net aanpast. Een speciale commissie is *fulltime* bezig het internet te zuiveren van kwalijke invloeden door de toegang tot websites te blokkeren. De toekomst van China is een *testcase* voor de potentie die het internet vaak krijgt toegedicht als drijfveer achter sociale veranderingen. Het wordt spannend in hoeverre China het paradigma van de sterke bureaucratie en het communistische gelijkwaardigheidsideaal kan laten bestaan naast-, of misschien zelfs op een 'eigen Chinese manier' kan verenigen met het paradigma van de vrije informatiestroom en het individuele ondernemerschap dat het internet omgeeft, en met een nieuwe differentiatie van de samenleving langs technologische grenzen.

In Indonesië zijn deze veranderingen voor een deel gerealiseerd. Daarmee zijn de zorgen van het land nog niet automatisch verdwenen. Corruptie en schandalen, etnische en religieuze onlusten, afscheidingsbewegingen, armoede, werkloosheid en milieuvervuiling blijven obstakels op de weg naar moderniteit. Het internet, wil het al deze problemen kunnen oplossen, moet echt een wondermiddel zijn. De omvang van de problemen maken het geloof in wonderen wel erg aantrekkelijk. Pas met de tijd zal de concrete bijdrage van het internet aan het proces van modernisering zichtbaar worden.